

Életút és életmű

Gyöngyösi Zoltán: Mészáros Márta. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 454 oldal, 4990

Kevesen vállalkoznak egy-egy filmrendező eddigi munkásságának részletes bemutatására, az életutat és az egyes filmek ismertetését, sőt azok kritikai visszhangjának összefoglalását is beleértve. Gyöngyösi Zoltán ezen kevesek közé tartozik. Írt már könyvet Bacsó Péter és Makk Károly filmrendezői munkásságáról. Mészáros Márta tevékenységét összefoglalni sem volt könnyű feladat.

A szerző interjúkat készít azzal a szerzővel, akiről ír, és nagyon alaposan utána néz más forrásoknak is: az egész írott sajtónak, nyilatkozatoknak, a színészekkel, munkatársakkal készült interjúknak, forgatási naplónak, a filmek utóéletének, fesztiválsikereinek. Mindezeket bedolgozza az életút ismertetésébe. Felidézi a filmek cselekményét, problémafelvetését, majd kritikai fogadtatását, ez utóbbit azután, hogy elolvasott minden, az adott filmről szóló cikket napilapokban, szakfolyóiratokban. Van is min ironizálnia azzal kapcsolatban, hogy milyen szélsőségesen eltérő vélemények lehetségesek egy filmről! Csak ritkán, a kiemelkedően jó vagy a csapnivalóan rossz filmekről alkotnak a kritikusok nagyjából egybehangzó véleményt. Nagyon tetszik nekem, hogy a szerző nem rejti véka alá a saját véleményét sem, mely sokszor eltér az általánosan elfogadottól.

Gyöngyösinek a rendezőről alkotott képe szerint kiemelkedőek az első „feminista” filmek, az *Eltávozott nap* (1968), a *Szabad lélegzet* (1973), az *Örökbefogadás* (1975), a *Kilenc hónap* (1976), azután a kirobbanó sikerű *Napló gyermekeimnek* (1982), majd a *Napló szerelmeimnek* (1986), a *Napló apámnak, anyámnak* (1990). Később a *Temetetlen halott* (a Nagy Imréről szóló film, akit Jan Nowicki alakít, 2004), és az eddigi utolsó, az *Aurora Borealis* (2017). Ez az értékelés nagyjából megfelel a kritikai közvéleménynek. Vitatható *A hetedik szoba* (az Edith Steinről szóló film, 1997), a *Kisvilma* (2000) és még néhány film értékelése, jómagam például szívesen vitatkoznék azzal, hogy az *Örökség* (1980) csapnivaló. Számos filmről mer igen rossz véleményt alkotni, ezeket hadd ne soroljam fel. Az életmű igen terjedelmes, hiszen Mészáros Márta csak akkor érzi jól magát, amikor filmet készít. És még nem is említettük a rengeteg dokumentumfilmet! A könyv ezeket is részletesen ismerteti.

De a szerző eszünkbe idézi az összes filmet és összefüggésüket a rendező életével és a kor által felvetett kérdésekkel, s ez feltétlenül érdeme. Azért tettem idézőjelbe a „feminista” jelzőt, mert a szerző kifejt egy eredeti álláspontot arról, hogy mit jelentett ez a szó akkor. Nem a mai értelemben vett ideológiát, filozófiai irányzatot, hanem azt, hogy Mészáros Márta hősnői az autonómiájukért, személyes integritásuk megőrzéséért, önérvényesítésük lehetőségéért küzdenek. A könyv egyik erőssége, hogy átgondoltan elemzi ezt a kérdésfelvetést, más női rendezők filmjeivel is összevetve.

A könyv másik erőssége, hogy részletesen feltárja a rendező szüleinek élettörténetét, történelmi forrásokat felhasználva, alaposan utánanézve. Minderről csak annyit tudtunk eddig, amennyi a *Naplókból* kiderült. Gyöngyösi azonban leírja, hogy az apa, Mészáros László nem „valahol a Gulágon” halt meg a negyvenes években, hanem már 1938 októberében kivégezték Frunzéban, koholt vádak alapján. A szerző találó összefoglalása szerint az avantgárd szobrászat éppúgy beleillett a „formalista” gumifogalomba, mint a „trockista” a politikaiba. És mivel külföldi, „természetesen” kém is. Csak 1955-ben rehabilitálták, művészként pedig 1953-ban, de ekkor még sok minden rejtve maradt. Valójában pedig a rendezőnőnek csak 1964-ben sikerült néhány tényt felderítenie, amikor Jancsóval az *Így jöttem* szereplőválogatásakor Moszkvában jártak. Kirgizisztánba pedig csak 1989-ben jutott el a saját forgatása (*Kisvilma*) alkalmával, és csak 1999-ben kapta meg a dokumentumokat. Nagyon izgalmas ez a nyomozás, nem éppen egyszerű, hagyományos életrajzot olvasunk.

Az életutat és az életművet részletesen ismertető, elolvasásra igen érdemes könyv, csak ajánlani tudom.